

IX.

EMLÉKEZÉS

1848. márcz. 15-re.

(Felolvasta e nap emléke ünnepén *Várad*y Károly, polg. iskolai igazgató 1880-ban.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tisztelt gyülekezet!

Szegyültünk emlékezni.

Emlékezni azokról a napokról a melyekben az 1790-től, de még inkább 1825-től a maga jogainak s kötelességeinek mind teljesebb tudatára ébredező magyar nemzet a leghatározottabban mutatta meg s legfényesebben bizonyította be, hogy akar is, tud is nemzet lenni. Nemzet, mely nem egyes osztályok vagy rendek kiváltságai megóvása és fentartásában keresi és érezi hatalmát, hanem egyenlő jogokban s egyenlő kötelességekben egygyé forrott tagjai közóhajtása s közakarata megvalósulásra juttatásában. Nem folyton csak keserű panaszokban jajveszékölő árva, mely a rideg mostoha atyai gyámkodás okozta

tehetetlenségnek kínjai között emészti magát, s élni és tenni vágyát; hanem felnőtt ember, fölemelt fővel járó férfi, ki — Isten után — maga az intézője s így ura is sorának. S végre nemzet, melynek nemcsak születésével nyert, hanem történelmi fejlődésével is biztosított joga, hogy független legyen kívülről, szabad benn hazájában, s így ha nem is hatalom; de legalább számításba vehető és számba is veendő tényező az európai nagy eszmékért s elévülhetetlen jogokért küzdő harczosai táborában.

S azok vagyunk-e most 32 év után?

De mit: 32 év után?! Hiszen történelmünket hamisítanók s tagadnók meg akkor, ha a jelzettem törekvést csak 1848 márcziusától s a rákövetkezett napok küzdelmei- s dicsőségeitől számitanók!

Nem is kell az Árpádkori ősgyűlésekre, harcokra, vagy amaz ősgyűléseket helyettesítő; de csakis helyettesítő, országgyűlésekre pillantanunk vissza, hogy láthassuk, hogy a magyar nép szabad és független volt, vagy legalább is az akart lenni mindig akkor is, mikor a szabadság és függetlenség jóval több áldozatot kívánt, mint utóbb és napjainkban. — A Bocskaiak, Bethlenek, Rákócziak, Zrinyiek és Frangepánok s velök és nyomukban még annyi jeleseink, bizonyára nem anyagi értelmében vett önhasznukért, s nem is egyes osztályok vagy rendek befolyása s hatalma fentartásáért, hanem a nemzet közszabadsága és elvitázhatatlan emberi jogaiért küzdöttek s részben vértettek is el. S újabb időben is egy Kazinczynak, Nagy Pálnak, a Kis-

faludiaknak, Vörösmartynak, Széchenyinek, Vesselényinek, Deáknak, Eötvösnek, Kossuthnak és Petőfinek! nem az lelkesítő tollát, szavát, töprengésöket, áldozatukat s egész tevékenységüket, hogy magok legyenek nagyok, hanem hogy nemzetüket segíthessék azzá és dicsővé lenni. Szóval: nem egy nappal s nem is néhány hónapig tartó lázasabb forrongás hevületei között lett a magyar szó igazabb és nemesebb értelmében nemzetté; hanem századok viharaiban nőtt és fejlődött olyan hatalommá, mely az idők teljességében egyszerre s ellenállhatatlanul merte szemébe mondani addigi gyámjainak, sanyargatóinak: »megbűnhődtem már a multat s jövőndőt«; élek és csinállok hát már magamnak »egy vig esztendőt.«

És meg is csinálta!

»Meg bizony, keserves kínjaival s nyomoraival együtt!« — sohajtanak — fel erre sokan, kik megfélejtkeznek arról, hogy küzdelem nélkül soha sem aratott még valódi dicsőséget férfi, s szenvedések és áldozatok nélkül nem vívhatta ki szabadságát még egyetlen nép sem.

Mi azért ne sohajtozzunk; hanem emlékezzünk hálás kegyelettel a napokra, a melyeknek leginkább köszönhetjük, hogy vagyunk és élünk, s a melyekért — minden bajaink mellett is — leginkább hihetjük, hogy élni fogunk még, mert akarunk, s talán-talán már tudunk is élni.

De nem úgy élni, hogy megtagadjuk multunkat; hogy még emlékezni se merjünk a napokra, a melyek

küzdelemre és harcra kész férfiuvá tették az alig serdülő ifjut, gyermekké a haza iránti őszinte érzésben és tartalék-gondolat nélküli odaadásban a különben józanul számító férfit, hogy betelhessék az, a min töprengének, s a miért virrasztának e hon vénei, valódi bölcsei; hanem élni úgy, a mint a multunk parancsolja és jövőnk követeli.

És mert így élni — annyi szent örökség megóvása és megújításával — leginkább 1848 és 49 tanított és taníthat, azért dobog hangosabban szivünk, valahányszor dicsőségek fénye legalább a távol homályból még fel-felvillan nekünk, és ezért telik el szent gyönyörrel lelkünk, még ha gyászainkra gondolunk is.

Nem pusztá szokás gyűjtött tehát össze, hogy megüljük ez ünnepet; noha nem tagadhatjuk, hogy a jó és szép szokások nemcsak egyesek és családok, hanem népek és nemzetek életében is biztos zálogai s kiváló tényezői lehetnek a természetszerű és egészséges fejlődésnek, erősödésnek és nevededésnek. S én hiszem azt is, hogy eljön az idő, s talán hamarább, mint némelyek vélik, a mely nem hiu tüntetésnek s lármás hű-hó hajhászatnak, hanem kegyeletes kötelességnek, — s mivel e kötelességét, a legnehezebb körülmények között is, hiven teljesíté — némi érdemnek is fogja beszámítani városunk polgársága részéről azt, hogy évek hosszú során át mindig szentelt néhány perczet amaz emlékek lelkesítő megújításának s hű megőrzésének, a melyek leghatározottabb mutatói s legmélyebbre vetett, mert örök igazságok mélyére bocsájtott s azok szilárd

talajára lerakott — alapkövei egyéni, polgári, nemzeti, társadalmi, sőt emberiségi megújulásunk is.

Mégis úgy hiszem, úgy érzem, most nem a szokás folytonosságának fentartására s gyakorlása; hanem más ösztön, más érdek vezetett ide bennünket.

Csak legközelebről is elég nehéz és szomorú tapasztalatokban — fájdalom! — igen is gazdag időket éltünk keresztül arra, hogy sugallja már szivünknek s eszünknek is ellenállhatatlanul valami, s ez a valami talán éppen önfentartási ösztönünk: törjétek meg a lelkeitekben erőt vett közönyt, a zsibbasztó csüggedézt s az élni akarók és élni tudókhoz éppen nem illő lethárgiát!

Úgy tetszik nekem, hogy most még inkább, mint eddig, kiválóan azért gyűltünk egybe, hogy merítsünk igaz lelkesedést a multból, midőn jelenünkben aránylag oly kevés az általános lelkesítő, a valóban és egyetemesen felemelő. Mintha az idő elfojthatlan szelleme nógatna, intene: a mult példáin okulva teljék el bizalommal lelkünk, hogy tudjuk férfias erővel s kitartással küzdeni a nehéz jelent, s így érdem szerint vivni ki, vagy legalább segíteni kivívásra a szebb jövőt!

Nézzük tehát: mit adott nekünk majdnem 1000 éves küzdelem, s rövid megszakításokkal csaknem 300 évre terjedt szenvedés árán a mult: s mit tartottunk meg belőle?

Ha nem érti is, a gyermek is tudja: adott 3 nagy eszmét, melyeket leghatározottabban 1848 proklamált, adta az *egyenlőség, szabadság és testvériség* eszméjét.

De az eszmék pusztán csak proklamálva, csak általánosságban hangoztatva, vajmi keveset érnek. Hatásuk s életük valójában csak akkor kezdődik, mikor az emberek szívében, az életben s az élet intézményeiben verhetnek gyökeret, s kezdhetik meg s élhetik fejlődésüket, izmosodásukat. Tudták és érezték ezt nemzetünk jelesei s jobbjai is minden időben, s ezért soha sem elégedtek meg eszméiknek pusztán csak a hirdetésével, hanem akartak, mertek s tudtak fáradni, küzdeni áldozni — s ha kellett — szenvedni is megvalósíthatásukért.

Kiválóan teljesíték e kötelességöket, s ennek hű teljesítésével a leghatásosabban ébresztgeték, ápolák és erősíték annak megismerését, átértését és hatalmát azok, kik 1847—48-ki megújulásunknak voltak előkészítői s lettek megteremtői.

És ennek, s a kedvező alkalmak és viszonyok bölcs felhasználásának köszönhetjük, hogy a tőlük proklamált nagy elvek s örökre magasztos eszmék nem váltak csak pillanatnyi lelkesedést keltő hazafias szölamokká, hanem a gyakorlati élet terén is azonnal megvalósulást kezdenek nyerni.

Azt azonban nem tagadhatjuk, hogy e megvalósulás oly rövid idő alatt s a vezető férfiakunktól nem függő eseményeknek ama rohamosan gyors váltakozása közben — nem lehetett teljes, általános és állandó. Sőt egészen természetesen kell találnunk, hogy azon korbéli kormányunk, törvényhozásunk, a nemzet és a társadalom megelégedett azzal, hogy — Carlyle sza-

vaival szólva — megragadva »azt a nagy pillanatot, mikor a szabadság izenete szól hozzánk, midőn a sokáig szolgaságban nyögött lélek kiemelkedik lánczai közül« — egyszerre évszázak mulasztását pótolta helyre, s aztán egész lelkesedésével, erejével és áldozatával azután látott, hogy megmenthesse azt, a mit azok ki- és helyrepótlásával a jövőért alkotott és ennek a számára okvetlenül megmentendőnek tartott.

S az elfogulatlanul ítélő czimére igényt tartva, ki merné elvitatni most — 32 év után, hogy elvben legalább és alapjaiban meg is mentette?

De csakis elvben és alapjaiban mentheté meg; s az ezeken való tovább építés munkája, s az 1867-ben nem annyira visszanyert, mint inkább az ellenállhatatlan tények hatalmával visszاسzerzett alkotmányunk épületének berendezése reánk maradt, s még igazabban szólva, a jövő számára tartatott fenn.

Mert önámító balgatagság volna azt hinnünk, hogy 1848-czal már megnyertünk mindent, s ha annak alapján keményen s talán egész a mozdulatlanságig megvetjük a lábunkat, el nem sodorhat az események semmi vihara, s el nem tombolhat letiprólag felettünk a megállíthatlan idő folyton haladó szelleme, s szellemének hatalma.

1848 a népképviselési alapon rendezett országgyűlés, parlamentarizmus, sajtószabadság, törvény előtti egyenlőség, közös teherviselés, urbériség megszüntetése, esküdtszékek s nemzeti honvédelem rendezése, Erdélynek az anyaországgal régóta óhajtott

uniója; szóval: alkotmányunk megújításának kivívása s részben biztosítása által is — bizonyára megtette a maga kötelességét; de ezzel egyetlen egy nyomába jött és jövő évet, sőt hónapot és napot sem menthetett föl az alól, hogy az is ne tegye meg a magáét.

E kötelesség pedig reánk nézve teljességgel nem az, hogy e nagy szókat és magasztos eszméket: »szabadság, egyenlőség és testvériség«, folyton csak a szánkban hordozzuk, s onnan, mint lépre csalogató madárhangokat hangoztassuk; hanem az, hogy keressük és vegyük komolyan az értelmöket, eszünkkel és szívünkkel hallgassuk meg jogosult és valódi követelésöket s ezeknek megfelelően rendezzük be életünket is — a mennyire tőlünk függ — életünk viszonyait is egyénként, családonként, társadalmilag és mint nemzet.

Nem könnyü feladat, nem csekély kötelesség! De nem volnánk méltók, hogy avagy csak gondolni is merjünk ama napokra, a melyek emlékének ez ünnepet szenteljük, ha legalább mostantól fogva — mert hiszen, megvallva az igazat, már is elég mulasztás történt e tekintetben, csaknem mindnyájunk részéről, — egy szívvel és egy lélekkel nem állanánk neki megoldásának és teljesítésének.

De hol kezdjük e munkát?

Nem kell a szomszédba menni tanácsot kérdeni felőle: kedves otthonunkban is fülünkbe kiáltja maga az élet: ott, a hol a legerősebbeknek kellene lennünk, de a hol legalább társaséleti egymásra hatásunkban s együtt működésünkben mégis majdnem a leggyengébbek

vagyunk — *lelkiismeretünk tisztaságának helyreállításán s megóvásán: erkölcsi megigazulásunkon!*

Panaszkodunk a jellemek gyengülésén, az erkölcsök lazulásán, — a mind iszonytatóbb mértékben terjedő társadalmi corruption; s fájdalom — sok tekintetben méltán is panaszkodhatunk! De hol és mikor gyógyítottak meg már panaszokkal hibákat, betegségeket, bűnöket?

Panaszok helyett, tántorgó lépteivel is, álljon már egyszer férfiként lábra az a nagy erkölcsbíró, a társadalom! De nem azért, hogy egyszerre teljes szigorával ítéljen elevenek és holtak felett, — mert ez az ítélet igen is rettenetes, és a bíró urnak előbb magára beszélt, majd valódi gyengélkedés okozta hosszas elnézése miatt, sokakra talán nagyon is igazságtalan lehetne; hanem azért, hogy egy rengeteg nagy fátylat tartva kezében és mindnyájunk helyeslésétől, ámmenétől kísérve, jelentse ki ünnepélyesen és visszavonhatatlanul, ne holnap, de még ma: én most ezzel a fátyollal eltakarom örökre — s ha kell — fellebbenthetetlenül mindazt, a mit a multból nem akarok, vagy irtózom többé látni; de aztán jaj annak — legyen az nő vagy férfi, ifju vagy elaggott öreg — a ki e keserves munkám elvégzése után akár csak egy percz, akár napok, hónapok vagy évek mulva is, előmbe mer még állítani a vakmerőségig szemtelen követeléssel: »kérek uj fátylat, mert elfogyott a régi.«

Bizony szép lenne! . . .

De nem lehet; mert nem oly egységes erő, nem

olyan egy test s egy lélek többé ez a mi társadalmunk s nemzetünk, mint a milyen volt 1848-ban s néhány hónapig még 1849-ben is, vagy a milyenné a rá következett absolutismus korszakának közösen érzett s egyéni könnyebbülésért meg nem tagadott, fel nem áldozott szenvedése összeforrasztotta.

S ha okát keressük, hogy miért nem olyan, lehetetlen azt legfőképen abban nem találnunk, mert nincsenek általánosan lelkesítő eszméi, legalább a főb-ekben elválaszthatatlanul egymás mellé forrasztó el-vei, — a minthogy nem is lehetnek oly időnek, a melyben szeretik elhívetni magukkal az emberek, hogy az eszmékért való lelkesedés csak ábránd, s az elvekhez való hű ragaszkodás követelése csak phantomkergetés.

No most nincsenek ábrándjaink, nem kergetünk phantomokat, sőt kézzel lábbal ugyancsak neki estünk a rideg való megragadásának, görcsös magunkhoz rántásának; s mégis-mégis, hogy igen sokat, de igen keveset se mondjak, mert circumspectus-korban nem lenni circumspectusnak legalább is fél örültség — nem boldogulhatunk.

Nem egyesekre érte e nem boldogulhatást, mert jól tudom, hogy minden időben voltak, vannak és lesznek emberek, kik ideiglenes jóllétüket, képzelt boldogságuk légvárait mások megrontásán, sőt a köznek kárán is fel tudták s fel tudják építeni. De értem azt, hogy a nagy többség, akár mint családok és polgárok egyeteme, akár mint társadalom és nemzet, nem érzi eléggé megnyugtatónak jelenét, nem találja elég biztatónak kilátá-

sát a jövőre, s ezért sir mindegyre vissza a multba, a melyet pedig egészen újjá csinálni, teljesen újra élni — a fejlődés természetes rendje szerint — többé soha sem lehet.

Nem; hanem azért — annyi keserü tapasztalat után — lehetetlen el nem ismernünk, hogy öreg hibát követtünk el akkor, a mikor több ponton nagyon is rohamosan és erőszakosan szakítottuk el jelenünket természetes alapjától, a multtól; s miért aztán annak sokban maig is inognia, némelyekben pedig épen csak libegnie kell.

Igazságtalanok lennénk azonban, s történelmünk meghamisítást nem tűrő ítéletét hamisítanók meg azal, ha e rohamos változást, újítást maig is csak 1848-nak tulajdonítanók s illetőleg kizárólag csak az ő bűnéül és felelősségére írnök róvásra. Hiszen sem az 1848. márczius 15-iki budapesti népgyűlés, sem az 1847—48-ki pozsonyi rendi-, sem végre az 1848-ki budapesti, népképviseleti országgyűlés egyetlen egy eszmét, vagy jogelvet sem proklamált, illetőleg nem iktatott törvénybe, a mely már korábban — mondhatni — országos megvitatás, közóhajtás, törvényes kérelmezés, sürgetés s így jogosult követelés tárgya ne volna. S ha még ennek tudata és meggondolása után is aggodalmaskodó kérdés merülhetnek fel lelkünkben arra nézve, hogy vajjon igazán korszerű és valóban szükséges volt-e 1847-ben s 1848-ban mindazt elrendelni, s megtenni, a mi akkor törvényhozási uton, s tehát királyi szentesítéssel is és nemcsak a nemzet közakaratóból, elrendelte-

tett — erre nézve is teljesen megnyugtathat magának a »nemzet bölcsének«, Deák Ferencznek, nem a tények megvalósulásának talán még őt is hirteleni lelkesedésre ragadható pillanat hatása alatt, hanem évekkel később, az 1867-ki országgyűlésen, az akkor még határozott elvi alapokon álló és küzdő pártok mindenikétől a leglelkesebb éljenzéssel fogadott következő nyilatkozata:

»Magyarország közjogának történelmében legfontosab korszakot képez azon átalakulás, mely 1847—48-ban tétetett, mert e nélkül a korszak igényei s a fejlődő eszmék hatalma, rég elsöpörték volna alkotmányunkat!«

S ugyanő s ugyanakkor mondotta azt is, azzal az őszinte elismeréssel és mély igazságérzettel, a mely oly méltó volt hozzá, de a melynek példáit az ő névszerinti utódai részéről később — fájdalom! — mégis oly ritkán tapasztalhatók — ő mondotta — s itélik meg Isten és emberek, vajjon nem mondott e igazat, a midőn így szólott:

»Ezen átalakulást össze fogja kötni a történelem azon férfunak (Kossuthnak) nevével, ki azt 48-ban megindította s ernyedetlen erélylyel keresztül vitte. Daczára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fönmaradt és fön fog maradni, mig nemzünk él és országunk áll, s ahhoz a nemzet emléke és hálája lesz mindig csatolva.«

Nem kérdem, — mert egyszerüen csak emlékeinket tolmácsolni, s nem igazgatni állottam ide a megtisztelő bizalmából azoknak, a kik teljességgel nem ki-

vánhatták, nem kívánták s nem is kívánhatják senkitől azt, hogy a helyzetünk parancsolta és az alkalom nyújtotta okulás célját szem elől tévesztve, idő- és szükségszerűtlen izgatás okáért emlegessem s emleges-sük a multakat — nem kérдем, mondom, hogy történetünk könyvén s a nép szívéen kívül mi őrzi még azt az emléket, s miért nem lehetett ama hálának némi külső lerovására valamelyik újabb törvényünkbe, például a honosításról szólóba, egy parányi kis czikkecskét iktatni; de kérдем; helyes-e, szabad-e talán egyetlenegy; félelmesnek tartott, nagy emberünk elvitathatatlan érdemei becsének mesterségesen kiszámított célzatu lejobb szállítására, annyira kicsinyelni azokat a magasztos eszméket és elveket, a melyeket egy fényes korszak dicsősége az ő nagy nevéhez forrasztva teremtett meg s kezdett igazán megvalósítani?...

S e kérdésemet is nem a magas törvényhozás-hoz s kormányhoz intézem, (hisz hogyan s mily czimen hatolhatna fel hozzájok az én gyenge szavam?!); hanem minmagunkhoz: az élő társadalomhoz.

Mi lettünk a legegyszerűsebb letéteményesei is a szabadság egyenlőség és testvériség eszméinek s az igazi megvalósításuk is leginkább tőlünk, s illetőleg nemzetünk közakaratóból, közmunkásságától függ. Nemcsak azért, mert — a mint már sokszor elmondották — törvényhozás és kormány, legalább főbb vonásaiban, minden időben azt a bélyeget hordja magán, a mely az azon korbéli társadalomnak s nemzetnek is legalátalánosabb ismertetője; a mihez régiebb és újabb ta-

pasztalatok alapján hozzátoldhatjuk még azt is, hogy ha a tényleges hatalom ama két legfőbb tényezője s gyakorolja, simításokkal vagy toldásokkal időnként változtat is valamit az átvett bélyegen, e változtatás simítását vagy czirádáit is vagy azonnal, vagy rendre, de bizonyosan mind reá nyomja — legalább az uralkodo s a hatalom körül forgolódo többség közszellemére is. De ismétlem, nemcsak azért, hanem sokkal inkább és főképen azért, mert az életnek majd mindennemű viszonyaiba s intézményeibe oly mélyen belenyuló, s reájuk oly gyökeres átalakulással ható elvek és eszméknek a megvalósítására törvényhozás és kormány vajmi keveset tehetnek a társadalom és nemzet őszinte támogatása, készséges közremunkálása és folytonosan éber ellenörködése nélkül.

S tagadom, bár okait most nem kutathatom, hogy — kivált az utóbbi időkben — e kötelességünket úgy teljesítettük s e jogunkat úgy gyakoroltuk volna, a mint kellett és kell.

A mint alkotmányunk 1867-ben visszaállított, a legnagyobb érdeklődéssel fordult azonnal nemzetünknek, mondhatni, minden rétege köz- és országos dolgaink utbaindításának, előrescgitésének és előrevitelének oly általános és őszinte lelkesedéssel megkezdett s egy ideig így is folytatott munkája felé. Az egyesületek és köztanácskozások hosszas ideig hallgatag termei egyszerre megélénkültek, s bennök a régi gárda az ujjal versenyezve, nem személyes tekintetek, hanem érvek, meggyőződés s mindenekfelett a közérdek szem-

pontjából vitatta s igyekezett tisztázni azokat a kérdéseket, a melyek megoldásra, eldöntésre vártak. A döntő vélemények emberei kifejték eszméiket, felállították és kitűzték elveiket, vezérférfiaik határozott programot adtak s e programok szerint elvi alapon csoportosultak a pártok. Élénk tevékenység, időről-időre mindinkább több embert foglalkoztató munka vette kezdetét s találta folytatását minden téren, s legalább az őszinte jóakaratot és tiszta szándékot nem lehetett kétségbe vonni sehol sem.

De, fájdalom, nem sokáig tartott ez így! Mert a mint felütötték fejüket a személyes érdekek, hatalmi kérdések, azonnal megkezdődött a kedélyeket egymás elleni elkeseredésre ingerlő és lázító pártoskodás, a mind szövevényesebb rendszerré kifejlődő korteskedés, s ott, a hol csak lehetett, még a lélekvásárlás is. Divatba jöttek és kapossá váltak a nagyhangzú szólamok, a csábító, de soha be nem váltható ígéretek; félrevezetés és elszédítés, a felvilágosítás, — kigunyolás és megfélemlítés, a megnyerés és meggyőzés helyett.

Csoda-e, ha ily körülmények között maga a kormány is megfelejtkezett, — mert a mint még igen tekintélyes emberek is határozottan állíták, Magyarország existenciájának érdekében kelle megfeledkeznie — arról, a mitől Deák Ferencz az 1847-ki országgyűlési ellenzék programjában óva intett — erről:

»Károsnak, sőt veszélyesnek tartjuk, ha a kormány önmaga is párttá alakulva, hatalmának szellemi és anyagi erejét arra használja, hogy a vélemények

szabad és függetlén nyilatkozata helyett, mindent előre helyeslő s majdnem feltétlenül hódoló többséget szerezzen; s alkotmányellenesnek nyilatkoztatjuk azon törekvést is, hogy a kormánynak csak azon esetben szolgáljon irányul a többség, ha az egy bizonyos párt nézeteinek s érdekeinek kedvező.» (L. Horváth M. Huszonöt év Magyarország történetéből, 1864-diki genfi kiadás. II. kötet, 484. l.)

De ki hallgatott volna akkor ezekre; sőt ki mert volna hangoztatni ilyféle véleményeket?

Akkor csak egyre gondoltak, arra, a miről különben később sem felejtkeztek meg, s a miről, míg ember és emberi hatalom lesz a földön, nem is fognak soha sem megfélemedezni — arra, hogy *élni kell!* Legfeljebb hozzá gondolták még, habár nyíltan nem is vallották be, de nagy titkot sem csináltak belőle, hogy — *élni bármilyen áron!*

S éltek úgy, a hogy lehetett! Azaz; engedtek és alkudoztak le elveikből, meggyőződésükből; módosították és változtatták programjukat, — hiszen miféle emberi mű lehetne teljes és tökéletes; szóval az élet fentartó és biztosító eszközeiben nem sokat válogattak, hanem ott keresték és ragadták meg, a hol legkönnyebben megtaláltattak: az egyének hiúsága- és érdekhajhászatában, a nép könnyenhivósága-, tudatlansága- és változékonyságában, az alázatos hódolás megajánlásában fel, s ugyanennek megvárásában, megkövetelésében lefelé.

Mindezek szemünk előtt, s a mi részvétünkkel,

támogatásunkkal, sőt sokszor talán biztatásunkra és helyeslésünkkel történtek.

Avagy, kevesek kivételével, melyikünk nem volt részes az elkeseredés dühéig fokozott pártoskodásokban, a raffinirt taktikával vezetett és sok helyt még fifikusabb ügyességgel keresztülvitt korteskedésekben? Ki dugta be fülét a fényes dikceziók, nagyszabásu programbeszédek egeket hasogató ígéreteire? Hol és mikor mondták vagy egyre nyilvánosan, s nemcsak ugy hátmögött a pletyka, vagy a lapok szárnyára eresztve: »e bizony mégis sok lesz!« Ellenkezőleg: éljeneztünk, tapsoltunk nekik, s a hol ilyeneket nem hallhattunk, azoknak a helyeknek jóformán még feléjük se mentünk; vagy ha rossz sorsunk vagy egynek a meghallgatására mégis oda vezetett, mikor egész ridegségében végig hallgattuk, bizonyosan rájuk morogtuk legalább is a lelkünkben: »ez már mégis igen száraz, mégis igen kevés!«

Igy, vagy úgy, vagy sehogy sem, de azt már csak még sem tagadhatjuk el, hogy végre is csak mi tettük képviselőinket; ha ugyan nagy gyávasággal bevallani nem akarjuk, hogy »hiszen csak úgy csinálták nekünk mások.«

De mellőzve, a reánk különben sem oly egyenesen tartozó országos dolgokat, kérdem:

Az alkotmány visszaállításával megújult korszak kezdetén és derekán oly nagy számmal létesített s akkor még oly hévvel felkarolt egyesületeink ügyét, s ügyének gondját, majd minden munkáját, nem biztuk-e

rövid időn 3—4 különben is sok munkával megterhelt emberre?

Segítettük és támogattuk-e községünk, városunk, vagy megyénk közügyei előbbrevitelét, intézményeink életét, gyarapodását azzal a lelkesedéssel, odaadó készséggel és kitartó munkássággal, a melyre, mondhatni egészen új irányban megindult fejlődésünk stádiumában oly nagy szükségük lett volna?

Vagy bár teljesítettük volna kötelességünket s végeztük volna egész szívvvel, egész lélekkel a magunk dolgát ott, ahol helyettünk azokat senki sem teljesítheti, senki sem végezheti: családjunkban, s polgári foglalkozásunk legszorosabb körében, — nem felejtkezve meg Eötvösnek remez intéséről: «mindazon kötelességek között, melyeknek teljesítésétől az állam jólléte függ, a legfontosabbak az egyeseknek családi kötelességei!» (*Gondolatok*. Irta b. Eötvös József. II. 1874-ki kiadás. 213. lap.)

Bizony: mulasztottunk mi is sokat, hiszen ha nem mulasztottunk volna, helyzetünk és állapotunk nem volna s nem lehetne olyan, a milyen! De ha elismerjük, s pedig csak az érintettek után is lehetetlen el nem ismernünk, hogy mulasztottunk bizony mi is sokat, némelyikünk talán igen is sokat: mi joggal szidjuk nyomoruságunkért folyton csak a törvényhozást, s mily lélekkel és arczczal piszkoljuk csaknem mindig a kormányt? Itélőbirák akarunk lenni?... Ám legyünk, — jogunk van hozzá; de előbb ismerjük meg, értsük és teljesítsük is kötelességünket!

Mi lett volna a nemzetből akkor, ha 1848—49-ben is az intéző férfiakon kívül mindenki csak az elkövetett hibákat kereste és hánytorgatta volna (s pedig mulasztások és hibák akkor is követték el!) a helyett, hogy teljesítse kötelességét a munka és áldozatok terén? . . . Lett volna a földszinéről elsepert és kitörölt népek számát nevelő nulla! — De nem lett; mert akkor, ha meg is merték mondani a hibát, de teljesítették is a kötelességet!

Nem is illik különben e kettő össze; s csak azért hánytorgatni másnak a hibáját, hogy a magunk mulasztását vagy bűnét takargathassuk vele: egy ne-me a legundokabb erkölcsi bűnnek, — s kivált tulajdonságaiban, ~~tulhajtásaiban, melyeknek oly durva mutatványait s szomorú példáit tapasztalhattuk csak nem régiben is: —~~ valóságos erkölcsi dűh, erkölcsi veszettség.

Hagyjuk hát el ez ádáz és átkos lárma terét, még ha ál- vagy valódi jó barátaink menyországgal kecsegtetve csalogatnak is reá, vagy vissza feléje; s lépünk helyette abba az egyenes hivatásunk rendelte munkakörünkbe, a melyben lelkiismeretesen munkálva, fáradva, lelkünk szerint hatva, buzdítva, izgatva és lelkesítve, magunk teremthetünk magunknak s a legközelebről hozzánk tartozóknak nem festett, de igazi mennyországot.

Igy igyekezzünk a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit terjeszteni, kielégíteni, s állandó biztosítékait elveszthetetlenül megszerezni.

Oszlassuk el az előítéleteket, a sötétséget, tudat-

lanságot; s az igazságot kutatva, pártolva s diadalra segítve, terjesszük a valódi világosságot.

Barátságos, társas és közéleti összejöveteleinkben gyakoroljuk, kívánjuk meg, de aztán tiszteljük is a vélemények szabad nyilvánítását, a meggyőződés szülte felvilágosítást, kapacitálást.

Tanácskozásainkban öleljük fel újra a nyíltszívü egyenességet, álcazzuk le s így akadályozzuk céljai megközelítésében a fondorkodást, cselszövényt, önhaszonlesést; legyen vezetünk az ügyszeretet, a józan megfontolás, a higgadtság, s a mint ezek mutatják és kívánják — a közjó érdeke.

Közügyeink vitelében kívánjuk meg és állandósítsuk a pontosságot, a rendet, a hű kötelességteljesítést és az önzetlen s lelkiismeretes ügykezelést.

Vallásáért, nemzetiségeért ne nézzünk le, ne idegenítsünk el s ne zárjunk el magunktól senkit.

Tiszteljük a felekezetek jogait, segítsük s mozgítsuk elő jóban való haladásukat; de törjük meg valahára ugy a sima, mint a merev felekezetességet; mert mindkettőnek elég kárát vallottuk már eddig is.

Ne hallgassunk azokra, sőt vessük meg azokat, a kik születés, állás, vagy vagyon miatti irigykedésre, féltékenykedésre, osztály- vagy fajgyűlöletre izgatnak; de ne is engedjünk egy jottát sem abból, hogy törvény előtt s érdem szerint ne lehessünk mindnyájan egyenlők.

Mindenekelőtt pedig vessük ki lelkünkéből a kishitiséget, a csüggedezést!

Gondoljuk meg, hogy ha most nem is élünk va-

lami fényes napokat, de mégis mennyivel jobb sorsban vagyunk, mint voltunk, vagy volt legalább a nemzet nagy többsége 1848 előtt, 1849 vége felé s e szerencsétlen év után még hosszú ideig. Ha addig, s akkor nem veszett el nemzetünk, mert fenn tudta tartani s meg tudta őrizni a »szent ábrándozók serege« és a maga törhetetlen szelleme; miért féltetők most, a mikor már végre is maga az ura sorsának, s így leginkább tőle függ, hogy ne legyen mindörökké csak ábránd, a miért oly szívhez szólóan dalolt Petőfi, oly ellenállhatatlanul lelkesített Kossuth, oly mesés hősiességgel s elszántsággal küzdöttek dicső honvédeink s szenvedtek és véreztek el vértanuink; hanem legyen valóság, oly valóság, a melyre mégdicsőültjeink még az égből is örömmel zenghessék le:

»Ezért küzdöttünk; ezt tartsátok meg!«
